

II. Mahmut Dönemi Beyoğlu Çeşmeleri*

The Beyoğlu Fountains from the Era of Sultan Mahmud II

Dilek Tunçez¹

öz

İnsanoğlunun devamlılığı için su, geçmişten günümüze kadar her dönem değerli olmuştur. Mimari alanda gelişen teknoloji, su kemerleri, suyolları, çeşmeler, sarnıçlar gibi etmenlerle, su, kaynağından uzaklaşmış ve yeni yerleşim yeri kurulmasında oldukça önemli rol oynamıştır. Türk – İslam mimarisinin en küçük ölçekli yapılarından olan çeşmeler hem hayır hem de ihtiyacı karşılama amacı ile yapılmışlardır. Bu doğrultuda çeşmeler dönemin kültür ve estetik anlayışını yansıması açısından önemlidir. Beyoğlu'nda artan nüfusa bağlı olarak bölgede su sıkıntısı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple II. Mahmut döneminde Beyoğlu'nda çeşme inşası hem ihtiyaca karşılık verme amaçlı hem de dönemin süsleme üslubunu yansıtmak üzere yapılmıştır. Su mimarisinin revaçta olduğu dönemlerde, dönemin mimari ve dekoratif üslubunu yansıtan çeşmelerin yapımı artmıştır. II. Mahmut dönemi çeşmeleri, Osmanlı Devleti'nin tüm alanlarda yaşadığı değişimlere paralel şekilde mimari ve süsleme değişimlerini göstermeleri açısından Osmanlı Sanatında önemli yer tutmaktadır. Bu çalışma kapsamında, II. Mahmut dönemi Beyoğlu'nda inşa edilen dokuz adet çeşme tespit edilmiştir. Araştırma dahilindeki çeşmeler daha önceki çalışmalarda detaylıca ele alınmamıştır. Tespit edilen çeşmelerin malzemeleri, süsleme üslubu, kitabeleri ve ölçüleri detaylı olarak incelenmiştir. Türk mimarisindeki yeri ortaya konmaya çalışılarak, dönemin birer somut örneği olan harap durumdaki çeşmelerin gelecek nesillere aktarılması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Çeşme, II. Mahmut, Mimari, Beyoğlu, Osmanlı

ABSTRACT

Water has been valuable for the continuity of humankind in every period from the past to the present. With factors such as technological developments in the architectural field such as aqueducts, waterways, fountains, and cisterns, water has been moved away from its source, and this has played a very important role in establishing new settlements. As one of the small-scale structures of Turkish–Islamic architecture, fountains have been built for the purposes of both charity and for satisfying needs. In this respect, fountains are important in terms of reflecting the cultural and aesthetic understanding of a period. Water shortages had arisen in Beyoğlu due to its growing population. For this reason, fountain constructions in Beyoğlu were carried out during the reign of Sultan Mahmud II both to satisfy needs and to reflect the ornamental style of the period. During periods when water architecture had been popular, the construction of fountains reflecting the architectural and decorative style of the

* Bu makale, 2018 yılında, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Kasım İNCE danışmanlığında hazırladığım "19. Yüzyıl Beyoğlu Çeşmeleri" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹(Doktora Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi, İstanbul, Türkiye

ORCID: D.T. 0000-0002-3857-0493

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Dilek Tunçez,
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi,
İstanbul, Türkiye
E-posta: dilektuncez@gmail.com

Başvuru/Submitted: 30.01.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested: 03.03.2022

Son Revizyon/Last Revision Received: 20.04.2022

Kabul/Accepted: 15.06.2022

Online Yayın/Published Online: 20.06.2022

Atıf/Citation: Tuncez, Dilek, "II. Mahmut Dönemi Beyoğlu Çeşmeleri", *Sanat Tarihi Yıllığı - Journal of Art History* 31 (2022), 515-565.
<https://doi.org/10.26650/sty.2022.1065473>

period increased. Fountains from the reign of Sultan Mahmud II have an important place in Ottoman art in terms of showing architectural and ornamental changes in parallel with the changes the Ottoman Empire was undergoing in all areas. Within the scope of this study, nine fountains built in Beyoğlu during the reign of Sultan Mahmud II have been chosen. These fountains have not been discussed in detail in any previous known study. The materials, decoration styles, epitaphs, and dimensions of the chosen fountain have been examined in detail. The study aims to transfer the dilapidated fountains to future generations as concrete examples of the period by trying to reveal its place in Turkish architecture.

Keywords: Fountains, Mahmut II, Architecture, Beyoğlu, Ottoman

EXTENDED ABSTRACT

Fountains have always had documental value in terms of showing changes in architecture over time as well as the tastes and technological levels of the state at the time. The population in the region north of Istanbul's Golden Horn has gradually increased. The Taksim water-distribution pipeline was built in order to meet the water needs of the region. It took its final form during the reign of Sultan Mahmud II in 1839. The nine fountains that were built in Beyoğlu during that time are fed with water from the Taksim water-distribution pipeline. The fountains were built in accordance with the innovations and architectural changes brought by the period. The construction techniques and decoration elements in particular were compatible with the period. Accordingly, the ornamental elements that entered the Ottoman architecture after the Tulip Era in particular are noteworthy.

This study evaluates the writing styles, writing sizes, constructors, and people who wrote the epitaphs of these fountains. When taking all the epitaphs into account, constructor as well as poet/calligraphy information has been obtained for six fountains. Only one epitaph was written in prose, with the others having been written in verse. Two epitaphs were written in Thuluth calligraphy, and three epitaphs are written in Ta'liq calligraphy. The ornamental slabs of the fountains are made of marble. Noteworthily, only one fountain has a bowl holder. One of the most important structural elements of fountains is the opening that provides passage to the storage section. The openings have been made with dimensions that allow a person access. The cover systems, on the other hand, have no specific standard. Ornamental elements are mostly concentrated in the main usage area. These ornamental elements are the ones that entered Ottoman art mostly through the Westernization process. Herbal decorations have been made such as curly branches, stylized flowers, acanthus leaves, rosettes, chrysanthemums, or leaves coming out of a vase. In addition, objective and geometric decorations were used exclusively, such as curtains, tassels, bows, crescent and star and volute, and S- and C-shaped curves.

The fountains from the reign of Sultan Mahmud II are distinctly different from the classical Ottoman forms with their design principles and decorations. However, one architectural behavior has been exhibited that is unique to the Ottoman Empire. The fountains from this period were no longer just intended to meet the people's water needs, as had been the case in previous centuries. Nor do they possess the intense decorations as in the 18th century. Architecturally,

they were built not only to bring water to the city (i.e., satisfy water needs) but also as a city ornament with decorative elements. An increase in ornate fountains has been observed since the 18th century. However, due to the decreased need and the changes in socio-economic structures, the Beyoglu fountains from the reign of Sultan Mahmud II period are seen to have been simplified, with a decrease in attempts at innovation.

As a result, the chosen fountains are important in terms of showing the artistic understanding of the late Ottoman Empire. Ornamental elements were used and included in architectural elements, ones that had developed since the Tulip Era. However, the 18th century lacked creativity, as the fountains were seen to have been built more simply. The effects from Westernization, which had inspired the changes in Ottoman architecture and decoration, were maintained. These fountains have a unique place in the history of art and are understood to have been more functional compared to the periods when fountain architecture was the most popular. These fountains met water needs in the 19th century and are concrete examples of the period, but they are in quite a dilapidated state these days.

Giriş

Suyun kaynaktan kente ulaştığı son nokta olan çeşmeler Osmanlı mimarlığının geçmişten günümüze değişimini, beğenisini ve devletin teknolojik düzeyini yansıtması bakımından her biri belge niteliği taşımaktadır¹. Çeşme kelimesi Farsça'da "göz" anlamına gelen "çeşm"den gelmektedir². Suyun insan hayatındaki öneminden dolayı, tarih boyunca tüm toplumlar, suyu temin etmek, ona kolay ve kesintisiz olarak ulaşabilmek için çeşitli mimari çözümler aramışlar ve bulmuşlardır³. İçme ve temizlik amacıyla yapılan çeşmeler, Anadolu Türk mimarlığında suyla ilgili yapılar arasında önemli bir grubu oluşturmaktadır⁴.

Haliç'in kuzeyinde nüfusun günden güne artması üzerine Boğaz'ın batı sahili, Beyoğlu, Kasımpaşa, Galata, Fındıklı, Beşiktaş ve Ortaköy'de su kıtlığı meydana gelmiştir (F.1). Su ihtiyacına cevap vermek amacıyla III. Ahmet döneminden itibaren Bahçeköy'den su getirilmeye çalışılmıştır. Sultan I. Mahmut'un 1732'de Bahçeköy su şebekesini yaptırması, Beyoğlu'nun su sorununu çözmede büyük rol oynamıştır. 25 km. uzunluğundaki isale hattı Bahçeköy Kemerinden geçtikten sonra 400 m. uzunluğunda 21 gözlü I. Mahmut Kemerinden Acıelma, Derbent, Maslak, Ayazağa, Zincirlikuyu, Mecidiyeköy, Şişli üzerinden Harbiye'deki makseme ve oradan da Taksim'deki büyük su deposuna ulaşmıştır. Taksim suyu tesisleri Boğaziçi'nde Yeniköy'den Kasımpaşa'ya kadar olan sahilin, Beşiktaş, Galata, Beyoğlu ile Kurtuluş'un bir bölümünün su ihtiyacını karşılamaktaydı⁵ (F.2).

Taksim Suyu Bahçeköy'de Topuzlubent, Valide Bendi ve Bend-i Cedid olarak adlandırılan Sultan Mahmut Bendi ile katma sularından oluşmaktadır. Taksim Suyu isale hattı 1839 yılında II. Mahmut döneminde Sultan Mahmut Bendi'nin yapılması ile son halini almıştır⁶ (F.3). Bu bentler Türk sanatı tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. İnşa tarihleri artık Türk mimarisinin klasikten çıkıp Avrupa'nın etkisi altında kaldığı zamana denk geldiği için Türk sivil mimarisinin bu örnekleri de Barok ve Ampir üsluplarının etkilerini taşımaktadır⁷.

II. Mahmut döneminde Beyoğlu'nda inşa edilen dokuz adet çeşme bu bentlerden gelen sular ile beslenmektedir. Bölgedeki su ihtiyacını karşılamak amacı ile yapılan çeşmeler, dönemin çeşme mimarisini ve süsleme anlayışını yansıtması bakımından önemlidir.

1 Nuran Kara Pilehvarian, "Osmanlı Çeşme Mimarisi," *Türkler Ansiklopedisi*, c.VII (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2012), 247.

2 Semavi Eyice, "Çeşme," *TDVİA*, c.VIII (İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 277.

3 Mustafa Denktaş, "Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler," *Türkler Ansiklopedisi*, c.VII (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2012), 872.

4 Ayla Ödekan, "Çeşme," *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, c.I, (İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 2008), 396.

5 Kazım Çeçen, *İstanbulun Vakıf Sularından Taksim ve Hamidiye Suları* (İstanbul: İSKİ Yayınları, 1992), 38; Mustafa Cezar, "Ondokuzuncu Yüzyılda Beyoğlu Neden ve Nasıl Gelişti", *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri* (5-9 Eylül 1990) içinde (Ankara: Türk Tarih Kurumları Yayınları, 1994), VI: 2675; *Vakıf Su Defterleri: Su Keşif Defteri (1842-1862) [İstanbul Su Külliyyatı XXVII]*, proje yön. Ahmet Kala, yay. haz. Ahmet Tabakoğlu ve diğ. (İstanbul: İSKİ Yayınları, 2003), I: XIV.

6 *Vakıf Su Tahlilleri 19. ve 20. Yüzyılda İstanbul Suları [İstanbul Su Külliyyatı XIII]*, proje yön. Ahmet Kala, yay. haz. Ahmet Tabakoğlu ve diğ. (İstanbul: İSKİ Yayınları, 2000), I: 18-19.

7 Saadi Nazım Nirven, *İstanbul Suları* (İstanbul: İstanbul Halk Basımevi, 1946), 183.

Çeşmeler

1. Paşa Baba Çeşmesi

Çeşme, Katip Mustafa Çelebi Mahallesi Sıraselviler Caddesi üzerindedir (F.4). Kitabesi üzerinde olmayan çeşme kaynaklara göre H. 1227 / M. 1812 tarihinde inşa edilmiştir⁸. Kaynaklarda yazan kitabesinin tarih beyti şöyledir:

نوش ایدوب آبن عزیزم سویلدم تاریخی
ماء زمزم ایچ امامین عشقنه بو چشمه‌دن

Kitabenin Transkripsiyonu:

*Nûş idüp âbın azizim söyledim târihini
Mâ-i zemzem iç imameyn aşkına bu çeşmeden*

Kitabenin son mısrasında, ebced hesabı ile tarih düştürülmüştür. Harflerin sayı değerlerinin toplamından 1227 tarihi sonucu çıkmaktadır⁹.

Günümüzde mülkiyeti Mehmet Tahir Efendi Vakfı'na verilmiş olan çeşme Beyoğlu Belediyesi tarafından 2007 yılında restore edilmiştir¹⁰. Kullanılmayan bu çeşme güneybatı – kuzeydoğu doğrultusunda, 4.20 x 4.65 m. ölçülerinde, dikdörtgen planlı, tek yüzlü ve depoludur (F.5). Zamanında Taksim Maksemi'nden çıkan Sıraselviler Kolu ile beslenmiştir¹¹.

Çeşme eğimli bir arazi üzerinde ve kot seviyesinin altındadır. Asıl kullanım alanının olduğu ana yüzü güneydoğu yöne bakan çeşmenin yüksekliği 2.65 metredir. Deponun köşelerinden 0.12 m. içeride cepheden 0.04 m. taşıntı yapan 0.22 m. genişliğinde gömme sütunlar bulunmaktadır. Deponun üst kısmında parmaklıklar olduğundan çatısı yoktur. Bu parmaklıkların 11 tanesinin restorasyon sırasında yenilediği eski fotoğrafından¹² ve malzemenin ton farkından anlaşılmaktadır (F.6).

Güneydoğu cephesinin ortasındaki yuvarlak kemerin 1.62,5 m. genişliğinde açıklığı vardır. Kemerin içindeki ayna taşı ve musluğu günümüze ulaşmamıştır. Eski bir fotoğrafında teknesi yere gömülüyken, muhtemelen geçirdiği onarım sonrasında açığa çıkarılmış ancak kot seviyesinin altında kalmıştır (F.7). Yuvarlak kemer, sütun başlığını andıran kilit taşı ile öne çıkarılmıştır. Güneydoğu cephesine ise 0.51 x 0.41 m. boyutunda bir açıklık yapılmıştır (F.8). Çeşmenin kuzeybatı ve kuzeydoğu cepheleri başka yapılarla bitişik durumdadır. Açık durumda olan güneybatı cephesine bakıldığında deponun bir kısmının yıkılmış olduğu görülmektedir (F.4).

Güneydoğu cephenin iki yanındaki köşeli gömme sütunların üzerinde dairesel kabartma motifleri bulunmaktadır. Saçak kısmının üstündeki parmaklıkların arasındaki her bir açıklığın

8 Kitabeye aynen alınmıştır. Bkz. İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri: Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1945), II: 172.

9 Dilek Bayfıdan (Tunçez), "19. Yüzyıl Beyoğlu Çeşmeleri" (Yüksek Lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2018), 21.

10 Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi," *İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plan Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü*, Sıra 83.

11 Çeşen, *İstanbul'un Vakıf Sularından*, 119.

12 Paşa Baba Çeşmesi Erişim: 18 Aralık 2019,

<http://www.suvakfi.org.tr/cesme/pasa-baba-cesmesi-h-1227-m-1812/1062/>

ortasına daireler konularak sütunlarla birlikte cephe hareketlendirilmeye çalışılmıştır. Küçük detaylar ile cepheye hareketlilik kazandırmak dışında herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamaktadır. Malzeme bakımından incelendiğinde, ana kullanım alanının olduğu güneydoğu cephesi kesme taş ve üst kısmındaki parmaklıkların mermer malzemeden olduğu anlaşılmaktadır. Açık olan güneybatı cephesinden, deponun yıkılmayan kısmından, bir sıra moloz taş iki sıra tuğla ile almaşık duvar örgüsüyle yapıldığı görülmektedir.

2. Salih Ağa Çeşmesi

İstiklal Mahallesi, Ali Kabuli Caddesi ve Sıhhat Sokak kavşağında, Sahaf Muslihiddin Camii avlu köşesinde konumlanmaktadır (F.9). Çeşmenin Yusuf Şükrü¹³ tarafından manzum şekilde yazılan sülüs hatlı kitabesinde, Salih Ağa¹⁴ tarafından H. 1229 / M. 1813 tarihinde yaptırıldığı yazmaktadır. 1.00 x 0.46 m. ölçülerindeki kitabe şöyledir (F.10-11):

والده باش آغاسی صالح آغای ذوالعطا
نیّتی خیره آنک خیراته سعی دائم
لطفی جاریدر آنک هر بر محلّه صد کبی
آب اجرا ایله یوب بو چشمه یی قلدی بنا
بو محلّ تشنه ده عطشا نی ریان ایله دی
ایچ حسن ایله حسینک عشقنه کل تازه ما
قطره قطره بنده سی شکر و دیدی تاریخی
ماء زمزم قیلدی اجرا نوبنو صالح آغا
سنه ۱۲۲۹

Kitabenin Transkripsiyonu:

*Vâlîde Başağası Ağa-yi-zü'l-atâ
Nıyyeti hayre anın hayrata sa'yi dâima
Lutfu cârîdir anın her bir mahallede sû gibi
Âb icrâ eyleyüp bu çeşmeyi kıldı binâ
Bu mahalle-i teşnede atşâmı reyyan eyledi
İç Hasan ile Hüseyin-in aşkına gel tâze mû
Katre katre bendesi Şükri didi târihini
Mâ-i zezem kıldı icrâ nev-be-nev Sâlih Ağa
Sene 1229*

13 Tam adı El-Hac Yusuf Şükrü b. Osman b. Mustafa b. Feyzullah el-Harputi el-Hanefi er-Rumi'dir. Harput'ta doğması sebebiyle bu şekilde anılmaktadır. Harput ve İstanbul'da eğitimler almıştır. Sonrasında Vefa Medresesi müderrisliğine tayin olmuştur. İslami ilimlerde yetkin bir alim olmuş ve Arapça, tefsir, hadis ve kelam gibi dersler vermiştir. Bkz. İbrahim Saylan, "Yusuf Şükrü Harputî ve Eserlerinin Hadis Açısından Değeri" (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimler Anabilim Dalı, 2008), 5-6.

14 Sarayda yetişmiş ve Babüssade ağası olduktan sonra azledilmiştir. H. 1223 / M. 1808'de ikinci defa göreve alınmıştır. H. 1229 / M. 1813'de tekrar azledilmiş olup H. 1245 / M. 1829'da vefat etmiştir. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, çev. Seyit Ali Kahraman, yay. haz. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Türk Yayınları, 1996), V:1464.

Kitabenin son mısrasında sadece noktalı harfler kullanılarak tarih düşürülmüştür. Noktalı harflerin sayı değerlerinin toplamından 1229 tarihine ulaşılmaktadır¹⁵.

Günümüzde kullanılmayan çeşme harap durumdadır. Doğu – batı doğrultusunda, 4.20 x 4.80 m. ölçülerinde, tek yüzlü, dikdörtgen planlı ve depolu bir çeşmedir (F.12). Çeşmeye, inşa edildiği dönemde Taksim Maksemi'nden önce ayrılan kollardan olan, Pangaltı'dan ayrılan Kurtuluş kolu ve Kasımpaşa'ya inen koldan dördüncüsü ile su ulaşmıştır¹⁶. Ana kullanım alanının olduğu güney cephesi 3.40 m. yüksekliğindedir (F.13). Batıdan 1.20 m. doğudan ise 1.00 m. ortalanarak ana kullanım alanı ve iki yanına 0.24 m. genişliğinde plasterler yerleştirilmiştir. Plasterlerin iki yanında dikey olarak ölçüleri 0.4 m. ile 0.6 m. olan silmeler yapılmıştır. Silmeler ve plasterler özellikle aşağı kısma doğru kırılmış durumdadır. Bu iki sütunun arasında 1.00 m. genişliğinde ayna taşı konumlandırılmıştır. Ayna taşı, 1.15 m. yükseklikte basık kemer ile sonlandırılmıştır. Ayna taşının içerisine günümüzde olmayan musluğun lüle deliği görülmektedir. Çeşmenin seki taşlarından biri kot seviyesinin altında gömülü, diğeri ise yıkık durumda olduğundan ölçüsünü belirlemek zordur. Teknenin ise ancak 0.27 m. kadar kısmı kot seviyesinin yukarısında kalmıştır. Derinliği 0.65 m. olan teknenin içi beton ile doldurulmuştur. Yatay şekildeki silmeyle bölünen plaster ve basık kemerin üst kısmında, kısa plasterler arasında kitabe konumlandırılmıştır. Kitabe kısmının yukarısında ise, üzerinde aleme benzeyen kabartma motiflerinin olduğu bir silme bulunmaktadır (F.14). Eski fotoğraflarından madalyon olduğu anlaşılan bu kısımda¹⁷ (F.15), günümüzde sadece madalyonun izine rastlanılmaktadır (F.10). Doğu cephede yer alan açıklıktan, çeşmenin duvar kalınlığının 0.65 m. olduğu anlaşılmaktadır (F.16). Depo iç kısmında beşik tonozla, dışarıdan kiremit kaplı kırma çatıyla örtülmüştür. Kuzey cephesine sonraki dönemlerde tekne eklenip, abdest almak için şadırvan yapılmıştır (F.17).

Asıl kullanım alanının taş işçiliği ile hareketlendirildiği çeşmede herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır. Malzeme olarak bakıldığında, asıl kullanım alanının kesme taş malzeme ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Depo kısmı bir sıra kesme taş iki sıra tuğla ile inşa edilmiş olup tonoz örtüsü kiremit ile kaplanmıştır. Yalnızca tekne kısmı mermerdir. Güney yöndeki cephe sonradan kırmızı boya ile boyanmıştır. Çeşmeye ekleme yapılan şadırvan ise yine kesme taş malzeme ile yapılmış ve sıvanmıştır.

3. II. Mahmut Çeşmesi

Çukur Mahallesi, Kalyoncu Kulluğu Caddesi üzerinde, Aya Konstantin Rum Ortodoks Kilisesi duvarında konumlanmaktadır (F.18). Çeşmenin, Enderunlu Vâsıf¹⁸ tarafından yazılan

15 Bayfidan (Tunçez), “19. Yüzyıl Beyoğlu Çeşmeleri”, 25.

16 Çeçen, *İstanbul'un Vakıf Sularından*, 142.

17 Salih Ağa Çeşmesi, Erişim 23 Aralık 2019.

<http://www.suvakfi.org.tr/cesme/salih-aga-cesmesi-h-1229-m-1813/1081/>

18 Daha çok şarkılarıyla bilinen ve divan şiirinin tanınan son temsilcilerinden olup asıl adı Osman Vasıf'tır. Enderun'da yetiştiği için Enderunlu veya Enderuni olarak da bilinmektedir. Devlet kademelerinde önemli görevler üstlenmiş, haccanlık rütbesi almıştır. Divanı bulunmaktadır. Kasır, saray ve köşk gibi yapılar için kitabeler de yazmıştır. Bkz. Abdülkadir Karahan, “Enderunlu Vasıf,” *TDVİA*, c.XI (İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları,

manzum kitabesinde, H. 1235 / M. 1815 tarihinde II. Mahmut tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. Talik hatlı 1.86 x 0.69 m. ölçülerindeki kitabesi şu şekildedir (F.19-20):

منبع انهار شوکت آب روی سلطنت
غازی خان محمود عدلی شان و اسکندر کمال
امر ایدوب بر چشمه دلجو ترن انشاسنی
یاپدی هر سود ه هزاران چشمه سار بیمثال
حق قلوب تحتنده دائم اول خدیو عالمی
سایهسنده ملک اوله معمورسؤال
تشنه کا نه بویله قیل تاریخنی واصف بیان
ناسه خان محمود اجرا ایلدی ماء زولال
۱۲۳۵

Kitabenin Transkripsiyonu:

*Menba '-ı enhâr-ı şevket âb-ı rûy-ı salţanat
Gâzî Hân Maĥmûd-ı 'Adli-şân ü İskender-Kemâl
Emr edüib bir çeşme-i dil-cû-teriñ inşâsını
Yaptı her sûda hezârân çeşme-sâr-ı bi-mişâl
Ĥaĥ kılıb taĥtında ihyâ ol ĥıdiv-i 'âlemi
Sâyesinde mülk ola ma'mûr su 'âl
Teşnegâna böyle kıl târihini Vâşıf beyân
Nâsa Hân Maĥmûd icrâ eyledi mâ-i zülâl
1235*

Tuğranın Transkripsiyonu:

Maĥmûd Hân bin 'Abdülĥamid el-muzaffer dâ'ima 'Adli

Günümüzde mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Rum Ortodoks Kilisesi'ne verilen harap durumdaki çeşme kullanılır durumda değildir¹⁹. Çeşme, eğimli bir arazi üzerinde, kuzey – güney doğrultusunda tek yüzlü bir duvar çeşmesi olarak inşa edilmiştir (F.21). Zamanında Taksim Maksemi'nden çıkan dağıtım kollarından en kuzeydeki kola (3. kol) bağlı olan çeşmelerdendir²⁰.

Asıl kullanım alanı batı cephesinde olup 2.28 m. genişlikte ve 4.05 m. yüksekliktedir (F.22). Ayna taşını çevreleyen en dıştaki plasterler kırılmış durumdadır. 1.08 m. genişlikte 1.79 m yükseklikteki ayna taşı kıvrımlı başlayan bir kemerle sonlandırılmıştır. Kemerin üstünde kırılmış kısımlardan dışa taşkın bir silme olduğu anlaşılmaktadır. Bu silmenin yukarisına kitabe konumlandırılmış ve iki yanında 0.21 m. genişliğinde plasterler bulunmaktadır.

1995),189-190.

19 Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi," İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plan Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü, Sıra 64.

20 Çeçen, İstanbul'un Vakıf Sularından, 86.

Çeşme harap durumda ve yüzeyi büyük ölçüde silinmiştir. Günümüze ulaşabilen süslemeler, ayna taşının yüzeyinde ve kitabenin iki yanındaki plasterlerde yoğunlaşmış durumdadır. Ayna taşının yüzeyine büyük ve açık şekilde kabartma olarak akantus yaprağı motifi işlenmiştir. Motifin iki yanından aşağı doğru sarkan kıvrık yapraklar ile hareketlilik sağlanmıştır. Kitabenin iki yanındaki plasterlerin yüzeyine sivri uçlu ve kıvrımlı akantus yaprakları işlenmiştir. Ayrıca yukarıdan aşağı doğru inen görünümde olan yaprakların sadece uç kısımlarının görünüyorması, devamı varmış hissi vererek cephe tasarımına üç boyutlu bir görünüm kazandırmaktadır (F.23-24). Tüm bu süsleme unsurlarına bakıldığında, dönemin Barok üsluptaki süsleme anlayışı izlenebilmektedir. Malzeme bakımından, çeşme tamamen mermerden inşa edilmiştir.

4. Galata Mevlevihanesi Çeşmesi

Çeşme, Şahkulu Mahallesi, kuzeydoğu – güneybatı doğrultusunda Galip Dede Caddesi üzerindeki Galata Mevlevihanesi'nin güneyinde ve Halet Efendi Kütüphanesi'nin alt katında bulunmaktadır (F.25). Çeşmenin kitabesi yoktur. Kaynaklarda ise H.1235 / M. 1819 yılında Halet Efendi²¹ tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir²². Ayna taşı yüzeyindeki vazodan çıkan akantus yaprakları motifi 1826 tarihli Nusretiye Camii'ndeki pencere sövelerinin alınlıklarındaki süslemelerle benzer olması bu çeşmenin de Nusretiye Camii mimarı Krikor Balyan tarafından yapılmış olabile ihtimalini akla getirmektedir (F.26). Durumu iyi olan çeşme kullanılmamaktadır.

Çeşmenin mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından İskender Paşa Vakfı'na verilmiştir²³. Kuzey – güney doğrultuda uzanan, 2.37 m. genişliğinde olan bir duvar çeşmesidir (F.27). Yapıldığı dönemde, Taksim Maksemi'nden çıkan dağıtım kollarından İstiklal Caddesi Kolu (Anakol) ile su temin edilmektedir²⁴. Çeşme yol seviyesinden yukarıda kalmıştır. Ana kullanım alanı iki plaster arasına açılmış 1.98 m. genişliğinde niş içerisinde (F.28). Niş 0.47 m. derinliktedir. Ayna taşı ise 0.89 m. genişliğinde 1.50 m. yüksekliğinde olup yüzeyine 0.46 m. x 0.65 m. ölçülerinde madalyon yerleştirilmiştir. Ayna taşının dört köşesinde 0.10 m. x

21 Asıl adı Mehmed Said olup küçük yaşlarda Halet takma adını almıştır. Önce Şeyhülislam Mehmed Şerif Efendi'nin aracılığıyla kadılık yapmış, daha sonra rikab-ı hümayun reisi Mehmed Raşid Efendi'nin yanında mühürdar yardımcısı olmuştur. Sonraki dönemlerde İstanbul'da Galata Mevlevihanesi şeyhi Galib Dede'ye bağlanmıştır. 1803 yılında baş muhasebecilik payesi ve ortaelçi unvanı ile birlikte Paris'e gönderilen Halet Efendi üç yıl Fransa'da kalmıştır. Dönmesiyle birlikte beylikçi vekili, ardından rikab-ı hümayun reisülküttabı olmuştur. İngilizlerle gizlice işbirliği yaptığı gerekçe gösterilerek Kütahya'ya sürülmüştür. Orada bir yıl kaldıktan sonra II. Mahmud tarafından Bağdat'a gönderilmiştir. İstanbul'a döndüğü zaman rikab-ı hümayun kethudalığı ile gizli haberleşme işinin başına geçmiştir. Ardından da nişancılık görevine getirilmiştir. Hareketlerinden şüphe edilen Halet Efendi hasmı Mehmed Said Galib Paşa'nın etkisiyle önce Bursa'ya ardından Konya'ya sürülmüş; bir süre sonra da padişahın emriyle kuru-yı hümayun ağası Arif Ağa tarafından 1238/1822'de öldürülmüştür. Cesedi Konya'ya defnedilmiştir. Bütün mal varlığına devletçe el konulmuştur. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Halet Efendi," *TDVİA*, c.XV (İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 249-250.

22 Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri* (İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1993), 295.

23 Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi," *İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plan Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü*, Sıra 96.

24 Çeçen, *İstanbul'un Vakıf Sularından*, 104.

0.10 m. rozetler vardır. Yukarı kısımda sonlanacak şekilde 0.02 m. genişliğinde iki şerit kemer yapılmıştır. Kemerin içine 0.17 m. yükseklikte vazö kabartması yer almaktadır. Tekne kısmı 0.08 m. derinliktedir. Galata Mevlevihanesi Çeşmesi bağlı olduğu yapı ile incelendiğinde, zemin katı çeşme ile muvakkithaneye, üst katı kütüphane – mektep mekanına ayrılmış olan sebül – küttab Osmanlı mimari tarihinde türünün son örneğini oluşturmaktadır²⁵.

Süslemeler nişin içerisinde yoğunlaşmıştır (F.29). Dönemin süsleme anlayışı ile denk olarak Ampir üslubunda yapılmış ve cephe hareketli bir görünüm kazanmıştır. Ayna taşının köşelerinde bulunan rozetlerin içerisine sivri uçlu yapraklı gülbezek motifleri yapılmıştır. Beyzi madalyon ve madalyonun üst kısmına yine gülbezek motifi konulmuş, bu çiçeğin iki yanından çıkarak madalyonu çevreleyen stilize edilmiş kabartma yapraklar bezemeyi tamamlamıştır. Lüle de gülbezek motifinin merkezine yerleştirilmiştir. Beyzi madalyonun yukarisına büyük bir kurdele ile fiyonk motifi yapılarak ortasına kabartma bir çiçek eklenmiştir.

Çiçeğin alt kısmından madalyonun üzerindeki çiçeğe uzanan kurdelenin devamı kıvrımlı olarak yapılmıştır. Ayrıca kurdelenin iki yanından simetrik olarak aşağı doğru uzanan kıvrımın devamı görülmektedir (F.30). Ayna taşının yukarisında iki dış bükey silmenin oluşturduğu yuvarlak kemerin içerisine vazodan iki yana dökülen stilize edilmiş akantus yaprakları yapılmıştır (F.26). Ampir üslubundaki bu süslemeler cepheye estetik bir görüntü kazandırmaktadır. Malzeme olarak çeşme mermerden inşa edilmiştir.

5. II. Mahmut Çeşmesi

Kalyoncu Kulluğu Mahallesi'nde, Kurdela Sokak'ta konumlanmaktadır (F.31). Çeşmenin mevcut olmayan, ancak kaynaklarda geçen kitabesinde H. 1246 / M. 1830 tarihinde II. Mahmut tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. Şair Rifat Efendi'ye²⁶ ait kitabesi şu şekildedir²⁷:

رفعت عادل ويرسه تاريخه سزا ماء حيات
عدل خان محمود آب لطفی اجرا ایلدی
۱۲۴۶

Kitabenin Transkripsiyonu:

*Rıf'atâ dil virse târihe sezâ mâ-i hayat
Adl-i Han Mahmud âb-ı lûtfu icra eyledi
1246*

25 M. Baha Tanman, "Galata Mevlevihanesi," *TDVİA*, c.XIII (İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 317.

26 Tam adı Mir-i Alem-zade Rif'at Halil İbrahim Bey olup İskeçe'de doğmuştur II. Mahmut dönemi şairlerindendir. 1834'de Havass-ı Refi'a kazası mollası olmuştur. Bkz. Hamza Koç, "İskeçeli Mir-i Alem-zade Rif'at ve Saki-Namesi," *Journal of Turkish Language and Literature*, Volume 3 Issue 4, (Autumn 2017), 117.

27 Kitabe aynen alınmıştır. Bkz. Tanışık, İstanbul Çeşmeleri, II: 180.

Kitabenin son mısrasında ebced hesabının *eksik ta'miye* formülü²⁸ ile tarih düşürülmüştür. Harflerin sayı değeri 1245 olup bir önceki mısradaki (1) harfinin sayı değeri olan 1, son mısradaki toplam değere eklendiğinde, çeşmenin yapım yılı olan 1246 tarihine ulaşılmaktadır²⁹.

Beyoğlu Belediyesi tarafından 2007 yılında restore edildiği bilinen ve günümüzde mülkiyeti İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait olan çeşme kullanılmamaktadır³⁰. Dikdörtgen planlı, tek yüzü depolu³¹ bir çeşmedir (F.32). Zamanında Taksim Maksemi'nden çıkan dağıtım kollarından en kuzeydeki kolun (3. kol) uzandığı son çeşmedir³². Batı cephesi 5.59 m. genişliğindedir. kuzey – güney ve doğu cephesi ise başka yapılarla bitişik olması sebebiyle ölçüsü alınmamıştır. 2007 yılına ait bir görselinde³³ batı cephesinin tuğla kaplıdır, ayna taşı, teknesi ve musluğu yoktur (F.33). Restorasyon sonrası kaynaklarda bahsedildiği³⁴ gibi ve benzer örneklerle³⁵ uygun şekilde ayna taşı ve madalyon yapılmıştır.

Bugünkü hali dikkate alınarak ölçümü yapılan batı cephesi 5.59 m. genişlikte ve 4.34 m. yüksekliğindedir. Çeşme, yola göre 0.86 m. kadar kot seviyesinin altında kalmaktadır (F.34). Cephenin iki köşesine, kuzeydeki 0.45 m., güney tarafındaki 0.48 m. olan birer plaster yapılmıştır. Bu plasterler arasında, 3.61 m. olan ve cepheden yukarı çıkıntı yapan büyük bir yuvarlak kemer vardır. Çeşme geniş yuvarlak kemerli bir cephe düzenlemesine sahiptir. Ayna taşı 1.89 m. yükseklikte ve 1.02 m. genişliktedir. İki yanına 1.63 m. yükseklikte ve 0.27 m. genişlikte plasterler yerleştirilmiştir. Plasterlerin yukarisına yivli plasterler yapılmıştır. Bu plasterler arasına da yatay dikdörtgen kartuşların olduğu levha yerleştirilmiştir. Levhanın yukarisında mermerin yuvarlak kemer ile sonlandığı görülmektedir. Kemerin orta kısmında ise dışbükey bir silmenin çevrelediği kabartma bir beyzi madalyon yerleştirilmiştir.

Cephede süsleme unsurlarına rastlanılmamıştır. Özgün malzemeleri günümüzde büyük oranda kaybolmuş olan çeşmenin mevcut malzemeleri, iki sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile örülmüş şekildedir. Ayna taşı, levha ve madalyon mermer olup kemer ise tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. İki köşedeki plasterler ve tuğla kemerin etrafını çevreleyen kemer, kesme taş malzemedendir.

6. II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi)

Çukur Mahallesi, Karakurum Sokak'ta konulanmaktadır (F.35). Çeşmenin, günümüzde kısmen silinmiş olan ve Şair Rifat Bey tarafından yazılan manzum kitabesinde, H. 1246 / M. 1830 tarihinde II. Mahmut tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. Kitabenin transkripsiyonu şu şekildedir³⁶ (F.36-37):

28 İsmail Yakıt, *Türk – İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme* (İstanbul: Ötügen Yayınları, 1992), 431.

29 Bayfidan (Tunçez), "19. Yüzyıl Beyoğlu Çeşmeleri", 32.

30 Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi," *İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plan Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü*, Sıra 63.

31 İstanbul Beyoğlu Belediyesi Dokümanlarından edinilen plan çiziminden depolu olduğu anlaşılmaktadır.

32 Çeçen, *İstanbul'un Vakıf Sularından*, 86.

33 İstanbul Beyoğlu Belediyesi Dokümanları, 2007.

34 İ. Hilmi Tanışık "mermer kaplı muazzam çeşme" diyerek bahseder ve "ayna taşı kabartma süslerle şekillendirilmiştir" der. Bkz. Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, II: 180.

35 II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi).

36 Kitabe aynen alınmıştır. Bkz. Naci Yüngül, *Taksim Suyu Tesisleri* (İstanbul: Sular İdaresi Yayınları, 1952), 57.

*Şeh-i derya-himam Sultân Mahmûd-i kerem-kârın
Fürûg-i mihr-i eltâfi cihânı rûşenâ kıldı
İdüb hayrâtı ihyâ enderûn-ı mülkü ez-cümle
Çukurundaki bu âb-ı lâtifî pür-safâ kıldı
Hüdâ ikbâl-ü ömr-ü şevket,ü şanın ide efzûn
O şâhun âb-ı lûtfu rub'-i meskûna vefâ kıldı
Becâdır yazsa Rif'at bendesi târih-i dil-cûsnu
Bu sûye Şah-ı devran çeşme-i bâlâ bina kıldı
1246*

Beyoğlu Belediyesi tarafından 2009 yılında restore edilen, günümüzde mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Süha Ali Efendi Vakfı'na verilen çeşme kullanılmamaktadır³⁷.

Çeşme, güneydoğu – kuzeybatı doğrultusunda, dikdörtgen planlı, tek yüzlü ve depoludur (F.38). Yapıldığı dönemde Taksim Maksemi'nden çıkan dağıtım kollarından en kuzeydeki kolun (3. kol) beslediği çeşmedir³⁸. Orijinal durumunu büyük ölçüde kaybeden çeşme parmaklık ve tel örgülerle kapatıldığı için ölçü alınmamıştır. Kuzeydoğu cephesi 5.26 m. genişlikte ve yol hizasından yaklaşık 1.50 m. kot seviyesinin altında kalmış olup ana kullanım alanı bu cephededir (F.39). Bu cephenin iki köşesine birer plaster yerleştirilmiş ve bu plasterlere oturan cepheden yukarı çıkıntı yapan yuvarlak kemer konulmuştur. Ayna taşının iki yanında plasterler vardır.

Plasterlerin yukarisına silme üzerine, yanlardan yivli plasterlerle sınırlandırılan kitabesi yerleştirilmiştir. Kitabenin yukarisına yine silmeler yapılarak yuvarlak kemer yerleştirilmiştir. Kemerin orta kısmında, içinde II. Mahmut'un tuğrası bulunan beyzi madalyon bulunmaktadır. Diğer yapılarla bitişik olan güneydoğu ve güneybatı cepheleri ölçülememiştir. Kuzeybatı cephesinde yuvarlak kemerli bir niş bulunmaktadır (F.40). Depo kısmı tonoz örtülüdür.

Süsleme açısından değerlendirildiğinde, süslemeler asıl kullanım alanında ve kitabenin yukarisındaki madalyon çevresinde yoğunlaşmaktadır. Günümüzde süslemelerin bir kısmı silinmiş durumdadır. Ayna taşının iki yanındaki plaster başlıklarından birbirine doğru uzanan görüntüde, katlı havası veren, kabartmalı ve dalgalı kumaşla perde motifi yapılarak ayna taşına hareketlilik getirilmiştir (F.41). II. Mahmut'un tuğrası bulunan beyzi kabartma madalyon geometrik desenli silmelerle çevrelenmiştir. Silmeler madalyonun aşağısında fiyonk ile bitmektedir. Madalyonun etrafı, kemerin iç kısmında günümüzde tam belli olmayan kabartmalı geometrik desenler vardır. Özgün malzemeleri çoğunlukla kaybolmuş durumda olan çeşmenin mevcut malzemelerinden, moloz taş ve tuğla ile inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ayna taşı, kitabe ve madalyon mermer malzemedен inşa edilmiştir. Ana cephedeki kemerde ise tuğla malzeme kullanılmıştır. İki köşedeki plaster ile birlikte tuğla kemeri çevreleyen kemer kesme taş malzeme ile yapılmıştır.

37 Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi," İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plan Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü, Sıra 65.

38 Çeçen, *İstanbul'un Vakıf Sularından*, 85.

7. II. Mahmut Çeşmesi

Arap Cami Mahallesi'nde, Perşembe Pazarı Caddesi ile Çeşme Sokak kavşağında konumlanmaktadır (F.42). 0.86 x 0.46 m. ölçülerine sahip kitabesi harap durumda olduğundan net tarihleme yapmak mümkün olamamıştır. Kalan harflerden, kitabenin talik hatla yazılmış olduğu anlaşılmaktadır (F.43). Kaynaklara göre kitabenin transkripsiyonu şu şekildedir³⁹:

*İçen bu çeşmeden her katrede ayn-i şifâ bulsun
İlâhi devleti Mahmud Hanın câvidan olsun*

Mülkiyeti İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait olan çeşme kullanılmamaktadır⁴⁰. Çeşme, kuzeybatı – güneydoğu doğrultusunda uzanmaktadır. 5.10 m. genişliğinde ve duvara bitişik olarak yapılmıştır (F.44). Ana kullanım alanı güneybatı cephede yer almaktadır (F.45). Cephenin iki yanında 0.55 m. genişliğinde plasterler vardır. Güneydoğudaki plasterden 1.27 m. kuzeybatıdaki plasterden 1.46 m. ortalanarak asıl kullanım alanı oluşturulmuştur. Lülesi dahil, kullanım alanının yarısı zemine göre kot seviyesinin altında kalmıştır. Bundan dolayı teknesi ve dinlenme sekisi hakkında bilgi edinilememiştir. Ayna taşının güneydoğu tarafında 0.19 m. genişliğinde, yivli plaster vardır. Plaster başlığı, 0.27 m. yüksekliğinde akantus yaprağı motifinden oluşmaktadır. Aynı plaster ve başlığının, kuzeybatı kısmında da olabileceği düşünülebilir. Kitabenin üzerine 0.20 m. yükseklikte ve 1.91 m. genişliğinde korniş yerleştirilmiştir. Kornişin üzerine iki yandan uzanan ve yay görünümü veren silmeler konularak, üstü açık yarım daire şeklinde alınlık oluşturulmuştur. 0.30 m. yüksekliği ve 0.39 m. genişliği olan, volütlü yaprak motifleriyle sarılan beyzi bir madalyon, alınlık kısmının ortasına yerleştirilmiştir. Cepheye günümüzdeki zemin seviyesinden 1.20 m. yükseklikte, 0.76 x 0.65 m. ölçülerinde açıklık yapılmış ve içi tuğla ile doldurulmuştur. Açıklığın iç kısmı yuvarlak kemerle sonlanmaktadır. Kuzeybatı – güneybatı köşesi dairesel formdadır. Dairesel köşe kısmında dikdörtgen açıklık bulunmaktadır. Bu açıklığın dönemine ait olması veya sonradan yapılmış olma durumu hakkında bilgi edinilememiştir. Ancak üstündeki yuvarlak kemerle ana kullanım alanındaki malzemenin aynı olması, bu kısmın dönemine ait olduğunu düşündürmektedir. Çeşme harap ve yıkık durumdadır (F.46).

Süsleme unsurları incelendiğinde, ayna taşının yüzeyindeki kemer şeklinde kabartma ve bu kemerden aşağı dökülen, kıvrımlı perde şekli dikkat çekmektedir. Kemer kabartmasının güneydoğusunda ay yıldız motifi vardır (F.47). Yivli plaster başlıklarında palmet motifinin uzayıp ve sivrileşerek stilize olup akantus yaprağına benzediği görülmektedir. Ayrıca kitabenin yukarıdaki alınlıkta da bu anlayış belirgindir. Beyzi madalyonu volütle başlayan sivri uçlu yaprak iki yandan sarmaktadır. Yaprakların bitim noktasında ve yay şeklindeki silmelerin arasındaki boşlukta, madalyonun üzerine denk gelen silmelerle alınlık vurgulanmıştır (F.48). Çeşmenin cephesi kesme taş ile inşa edilmiştir. Ana kullanım alanında, plasterler ve alınlık kısmında mermer kullanılmıştır. Açıklık kısmının sonradan tuğlayla kapatıldığı düşünülmektedir.

39 Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, 535.

40 Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi," *İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plan Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü*, Sıra 118.

8. Rıza Bey Çeşmesi

Yenişehir Mahallesi, Hacı İlbey Sokak ve Mirmiran Sokak kavşağında, Evangelistra Rum Kilisesi karşısında konumlanmaktadır (F.49). Ahmet Lebip Mehmet Efendi⁴¹ tarafından yazılan kitabede, H. 1249 / M. 1833 tarihinde II. Mahmut tarafından yaptırıldığı yazmaktadır. 0.84 x 0.94 m. ölçülerindeki, talik hatlı kitabe şu şekildedir (F.50-51):

خاصیت درکاهیدر محمود خانه قول اولان
ایجاد خیراته هوس ایتمکدهدر لیل و نهار
آب حیات سکندری کزدیردی هر سوی سراسر
خاقان دهرن چاکری بولدی هم ایتدی آشکار
بر بندهسینی بی کمان خیراته سوق ایچون همان
فرمان ایدوب شاه جهان یاپدیردی رعنا چشمه سار
وقتنده ایدوب جستجونوش ایتسه ایدی بویله صو
آب حیات ایچدم دیو خضر ایلهمزدی افتخار
اول شاه صاحب شوکته نائل اولانلر خدمته
دنپاده ده دوشدی جئته ایتسه نوله کوثر نثار
بو خیر جاری بی ریا الله ایچون اولدی بنا
تا حشره دک اولسه سزا زمزم کیی شهرت شعار
اول بندهه والا نسب اقدام ایدر خیراته هپ
مقصودیدر هر روز شب جلب رضای شهریار
دائم ایده رب کریم تحتنده اول شاه مقیم
هپ بندهکان مستقیم لطفیله اولسون کامکار
تاریخی بو چشمه‌نک آب کهرله یاز لیبیب
یاپدی رضا بگ سایه شاهانهده نوجویبار
کتبه علی حفید ملگ پاشا غفرلهما
سنه ۱۲۴۹

Kitabenin Transkripsiyonu:

*Hassiyet suy-ı seraser Mahmûd Han'a kûl olan
İcâd-ı hayratâ heves etmektedir leyl-ü nehâr
Âb-ı hayât İskenderi gezdirdi her suya Nisar
Hakan-ı dehrin çâkeri buldu hem etti âşikâr
Bir bendesini bi gümân hayrâta sevk için hemân
Fermân edüb şâh-ı cihân yaptırdı ra'nâ çeşmesâr
Vaktinde edüb cüstücû nûş etse idi böyle sû
Âb-ı hayat içtim deyû Hızr eylemezdi iftihâr
Ol şâh-ı sâhib Şevket'e nâil olanlar hizmete
Dünyada düştü cennete etse nola kevser şiar
Bu hayr-î cârî bî riya Allah için oldu binâ
Tâ haşre dek olsa sezâ zemzem gibi şöhret nümâ*

41 Araştırmalar sonucu hiçbir bilgiye ulaşılamamıştır.

*Ol bende-i vâlâ neseb ikdâm eder hayrâta hep
Maksûdudur her rûz-u şeb celb-i rızaı Şehriyar
Dâim ede Rabbi Kerim tahtından ol şahı mukim
Hep bendegân-ı müstakim lütfuyla olsun kâmgâr
Târihini bu çeşmenin âb-ı güherle yaz Lebîb
Yaptı Rıza Bey sâye-i şâhânedev mev cuyibâr (nev cayiber)
Ketebehu Ali Hâfîd-i Melik Paşa gafar lehuma
Sene 1249*

Kitabenin sondan ikinci mısrasında sadece noktalı harfler kullanılarak tarih düşürülmüştür. Noktalı harflerin sayı değerlerinin toplamından 1249 tarihine ulaşılmaktadır⁴².

Çeşme günümüzde harap durumda ve kullanılmamaktadır. Güneydoğu – kuzeybatı doğrultusunda uzanan 4.84 x 4.71 m. ölçülerinde, dikdörtgen planlı, tek yüzlü ve deposu olan bir çeşmedir (F.52). Yapıldığı dönemde Taksim Maksemi’nden önce ayrılan kollardan olan Pangaltı’dan ayrılan Kurtuluş kolu ve Kasımpaşa’ya inen kol ile su temini sağlanmıştır⁴³.

Asıl kullanım alanı kuzeydoğu cephesindedir. Bu cephe 2.00 m. yüksekliğindedir (F.53). Ayna taşı ve musluğun olduğu asıl kullanım alanı 0.27 m. genişliğinde iki plasterin arasına konumlandırılmış 1.00 m. genişliğindeki bu alan, 1.28 m. yüksekliğinde, düz bir silmeyle sonlanan nişten oluşmaktadır. Çeşme, zemine göre kot seviyesinin altında olduğu için teknesi ve dinlenme sekisinin varlığı hakkında bilgi edinilememiştir. Kitabenin iki yanına yerleştirilen 0.21 m. genişlikteki plasterler kırılmıştır. Depo içinde ve kitabenin arkasından çıkan ağaç sebebiyle çeşme oldukça tahrip olmuştur (F.54). Kuzeybatı cephesindeki açıklıktan, duvar kalınlığının 0.56 m. olduğu tespit edilmiştir.

Çeşmenin günümüze ulaştığı kadar ki kısmı dikkate alındığında herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamıştır. Asıl kullanım alanını oluşturan kısım tamamen mermer malzemeden yapılmıştır. Depo ise moloz taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmiş, ayrıca sıvanmıştır.

9. Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi (Turşucu Çeşmesi)

Piri Paşa Mahallesinde, Çopur Sokak ve Turşucu Çeşmesi Sokak kavşağında konumlanmaktadır (F.55). Hattat el-Hac Abdülfettâh’ın⁴⁴ nesir olarak yazdığı H. 1259 / M. 1843 tarihli tamir kitabesinde Mehmet Hüsrev Paşa⁴⁵ tarafından H. 1234 / M. 1818

42 Bayfidan (Tunçez), “19. Yüzyıl Beyoğlu Çeşmeleri”, 41.

43 Çeçen, *İstanbul’un Vakıf Sularından*, 141.

44 Abdülfettâh Efendi Sakızlı’dır ve Müslümanlığı kabul ettikten sonra Hüsrev Paşa’nın yanında yetişerek hattatlık yapmıştır. Daha sonra sikkeken olarak yıllarca göreve devam etmiştir ve bâlâ rütbesini almıştır. 1896’da ise vefat etmiştir. Bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, çev. Seyit Ali Kahraman, yay. haz. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Türk Yayınları, 1996), II:107.

45 Gerçek adı Mehmed Hüsrev Paşa’dır ve Abaza asıllıdır. Osmanlı sadrazamı olan Hüsrev Paşa’nın 1756 tarihinde doğduğu tahmin edilmektedir. Enderun’a kabul edilmiştir ve III. Selim’in döneminde başçuhadar olmuştur. III. Selim devrinin ıslahat hareketinin taraftarlarından olup II. Mahmud döneminde seraskerlik makamına getirilmiştir. II. Mahmud’un yeni ordu düzeninde kilit rolü olan Hüsrev Paşa, hem “gulâm sisteminin” son temsilcilerindendir hem de Tunus – Cezayir seyahati sırasında halkta gördüğü fes giyme adetini Osmanlı Devleti’ne tanıtan ve fesin kabulünü sağlayan kişi olmuştur. 1855 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Halil İnalıcık, “Hüsrev Paşa,” *TDVİA*,

tarihinde yaptırıldığı belirtilmektedir. 1.57 x 0.45 m. ölçülerindeki sülüs hatlı kitabesi şu şekildedir (F.56):

صدر اسبق دولتو محمد خسرو پاشا حضر تلرینک
 بوندن اقدام اوتوز درت سنهسی حالنده
 دفعه اولی دریا قپودانلغی هنکامنده مجددا بنا
 وانشا بیورمش اولدقلری ایشبو چشمهء لطیفک
 بو دفعه بینه همّت حضرت مشار الیه ایله
 وقعبولان تعمیرى تاریخیدر
 ۱۲۵۹

Kitabenin Transkripsiyonu:

Sadr-ı esbak devletlû Mehmed Husrev Paşa Hazretlerinin bundan akdem otuz dört senesi hilâlinde def'a-i ûla derya Kapudanlığı hengâmında müceddeden binâ ve inşâ buyurmuş oldukları işbu çeşme-i lâtifin bu def'a yine himmet-i hazret-i müşarünileyh ile vuku'bulan tamiri tarihidir. 1259

Mülkiyeti İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait olan çeşme iyi durumdadır ancak kullanılmamaktadır⁴⁶. Kuzeydoğu – güneybatı doğrultuda eğimli arazi üzerinde olan çeşme, 7.24 x 8.37 m. ölçülerinde, dikdörtgen plânlı, tek yüzlü ve depoludur. 15.90 x 6.34 m. ölçülerinde zemin oluşturularak arazideki eğim giderilmiş ve çeşme bu zeminin üzerine yapılmıştır (F.57-58). Asıl kullanım alanının bulunduğu kuzeybatı cephesinin, güneybatı köşesi 4.60 m. kuzeydoğu köşesi 5.20 m. yüksekliğindedir (F.59). Bu cephenin ortasına 0.75 m. genişliğinde bir niş açılmıştır. Niş içerisine 0.50 x 0.50 m. ölçülerinde ayna taşı yerleştirilmiştir. Ayna taşının içerisinde ise 0.20 x 0.21 m. ölçülerinde tas yuvası bulunmaktadır. Bu tas yuvasının hemen altına 0.04 m. çapında lüle deliği bulunmaktadır. Lüleden akan suyun tekneye kadar mermeri aşındırmış olduğu gözlemlenmektedir. Ayna taşının yukarısına 0.26 m. x 0.30 m. ölçülerinde açıklık yapılmıştır. Açıklığın iki yanına 0.35 m x 0.08 m. ölçülerinde yarım kubbeli nişler açılmıştır. Kuzeydoğudaki dinlenme sekisi 0.71 m. güneybatıdaki dinlenme sekisi ise 0.61 m. genişliğindedir. Her iki dinlenme sekisi de 0.70 m. yüksekliğindedir. Teknesi 1.44 m. genişlik ve 0.56 m. derinliğe sahiptir. Kitabenin yukarısındaki süslemeli madalyon 0.77 m. yüksekliktedir (F.60). Çeşmenin diğer cephelerinde herhangi bir mimari detaya rastlanılmamıştır.

Üç cephesi sade ve işleve yönelik olan çeşmenin süslemeleri kuzeybatı cephesindeki asıl kullanım alanında yoğunlaşmaktadır. Ayna taşının üst iki köşesine krizantem motifli yapılmıştır (F.61). Niş içinde, ayna taşının yukarısında kalan kısımda dalgalı hatları olan açıklık bulunmaktadır. Açıklığın iki yanında dilimli ve yarım kubbeli ince uzun nişlerin açılmasıyla asıl kullanım alanı vurgulanmıştır. Ayrıca kitabenin üst kısmındaki madalyonun etrafına stilize

c.XIX (İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 41-45.

46 Mülkiyet durumu için bkz. "Beyoğlu Çeşmeleri Listesi," *İBB İSKİ Genel Müdürlüğü Plan Proje Yatırım Daire Başkanlığı Vakıf Su Müdürlüğü*, Sıra 125.

yapraklar işlenmiştir. Madalyonun altında başlayıp iki yana doğru yükselerek açılan ve üstten başlayıp iki yana dökülen yapraklar, madalyonu sarmalamaktadır. Böylelikle kitabe kısmını öne çıkarmıştır. Madalyonun içindeki tuğra kazındığı için günümüze ulaşamamıştır (F.62).

Çeşmenin ayna taşında, dinlenme sekisinde, teknede, kitabe ve yukarısındaki süslemelerde tamamen mermer malzeme kullanılmıştır. Deponun cephelerinde ise bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile almaşık duvar tekniği kullanılarak horasan harcı ile sıvanmıştır. Deponun köşelerinde düzgün kesme taş kullanıldığı görülmektedir. Çatıya kiremit, çeşmenin konumlandırıldığı zemine ise kesme taş döşenmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Geçmişten günümüze insanlığın vazgeçilmezlerinden olan su, insan yaşamını ve çevreyi etkilediği gibi mimariyi de etkilemiştir. Çeşmeler, sadece su sağlamak ya da ihtiyacı karşılamak için değil, dekoratif unsurlu şehir süsü olarak meydanlara da yapılmıştır. Özellikle 18. yüzyıldan itibaren Beyoğlu bölgesinde artan nüfus ile birlikte su sıkıntısı gündeme gelmiş ve Taksim Suyu İsale Hattı yapılarak yeni yerleşim bölgelerine su ulaştırılmıştır. Buna bağlı olarak, II. Mahmut dönemi Beyoğlu çeşmeleri süsleme bakımından, 18. yüzyıla göre daha sade ve yeni yerleşim yerlerine su verme amacıyla daha işlevsel yapılmıştır. 18. yüzyılın ilk yarısında Lale Devri'yle birlikte Osmanlı mimarisine giren üsluplar çeşmelerde yoğun olarak kendini göstermiştir. Süslü meydan çeşmeleri yoğun olarak bu dönemde yapılmıştır. Ancak gerek ihtiyacın azalması gerek sosyo – ekonomik yapıların değişmesi sebebiyle 19. yüzyıl çeşmelerinde sadeleşmeye gidildiği ve yenilik denemesinin azaldığı görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında, Beyoğlu ilçesinde, II. Mahmut döneminde inşa edilmiş dokuz adet çeşme tespit edilmiştir. Araştırma dahilindeki II. Mahmut döneminde inşa edilen çeşmelerin mimari özelliklerine ve kitabelerine bakıldığında; hayır ve dua kazanma, halkın su ihtiyacını karşılama amacıyla birlikte dönemin getirdiği yenilikler ve mimari değişimlere denk olarak inşa edildikleri saptanmıştır. Buna bağlı olarak özellikle Lale Devri'nden sonra Osmanlı mimarisine giren süsleme unsurları dikkat çeker.

İncelenen çeşmelerden üç adedi yuvarlak kemerli, bir adedi kemersiz – nişli, beş adedi kemersiz – nişsiz düz cephelidir. Ayrıca üç adet çeşme bir yapıyla bağlantılı olarak, altı adedi ise bağımsız ve depolu inşa edilmiştir. Çeşmelerin asıl kullanım alanlarında genellikle mermer malzeme kullanılmıştır. Depolarında ise kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanımı görülmektedir. Örtü sistemlerine bakıldığında belli bir standardı olmadıkları anlaşılmaktadır. Teknelerinde ise, yoğunluk olarak mermer malzemenin kullanıldığı dikkat çeker. Ancak kesme taş malzemeye de rastlanılmıştır.

Kitabeler eseri tarihlendirme bakımından belge niteliği taşıdığı için önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada araştırma konusuna dahil edilen çeşme kitabeleri; konumu, yazı türü, ölçüsü, banisi, kitabeyi yazan gibi nitelikleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Altı adet çeşmenin banisi bilgisine, altı çeşmenin ise kitabe şairi ya da hattatı bilgisine ulaşılmıştır.

Yalnızca bir kitabe nesir, diğerleri ise manzum olarak kaleme alınmıştır. Var olan kitabelerin yazı türlerine bakıldığında iki adet kitabe sülüs hatla, üç kitabe ise talik hatla yazılmış durumdadır. Kitabeler genel olarak ana kullanım alanının yukarısına veya nişin içine, kemerin altına konumlandırılmıştır. Genelde konumlandırıldıkları bölgenin genişliğine yüksekliğine göre şekillenmişlerdir.

Çeşmelerin ayna taşlarına bakıldığında bazı çeşmelerin yere gömülü olması nedeniyle net olarak bilgi edinilememiştir. Günümüze gelebilenlerin tamamı mermer malzemeden yapılmıştır. Yalnızca bir adet çeşmenin ayna taşının içine taslık yapılmıştır. Bir diğer önemli yapı elemanlarından biri de depo bölümüne geçişi sağlayan açıklıklardır. Bazı depolu çeşmelerin bitişiklerine sonradan yapıların yapılmasından kaynaklı açıklık kısmı görülememektedir. Bir insanın geçebileceği boyutlarda yapılmış olup sonradan birçoğu demir parmaklıklar ve kapaklarla kapatılmışlardır.

Çeşmelerin süslemelerine bakıldığında, genellikle asıl kullanım alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Süsleme unsurları daha çok Batılılaşma süreci ile birlikte Osmanlı Sanatına giren öğelerdir. Birçok mimari öğede kendini gösteren batı etkisi çeşmelerde de görülmektedir. Kıvrık dallar, stilize akantus yaprakları, gülbezekler, krizantem, vazodan çıkan yapraklar gibi bitkisel bezemeler; perde, püskül, fiyonk, ay yıldız ve volüt, gibi nesneli bezemeler; “S” ve “C” kıvrımları ve rozet, gibi geometrik bezemeler yoğun olarak kullanılmıştır. Figürlü örnek bulunmamaktadır.

Değerlendirme dahilindeki dokuz adet çeşme, İstanbul’un diğer semtlerindeki örneklerle süsleme unsurları bağlamında karşılaştırıldığında; Seyyit Kethüda Mehmet Ağa Çeşmesi (1811)⁴⁷, Hafız İsa Ağa Çeşmesi (1811-12)⁴⁸, Kasapbaşı Hasan Efendi Çeşmesi (1815)⁴⁹, Nefise Hatun Çeşmesi (1817)⁵⁰, Ümmügülsüm Hanım Çeşmesi (1817)⁵¹, Derviş Paşa Çeşmesi (1819)⁵², İsmail Ağa (Hacı) Çeşmesi (1819-20)⁵³, İhsaniye Çeşmesi (1824)⁵⁴, Kocamustafapaşa’daki II. Mahmut Çeşmesi (1825)⁵⁵ ve Mihrimah Sultan Çeşmesi’yle (1838-39)⁵⁶ bitkisel bezeme çeşitliliği ve süslemelerin kullandığı alan bakımından benzenmektedir. Nefise Hatun Çeşmesi, Derviş Paşa Çeşmesi, Cevri Usta Çeşmesi (1819-20)⁵⁷, Hatice Hanım ve Mustafa Tahir Efendi Çeşmesi (1825-26)⁵⁸, Kocamustafapaşa’daki II. Mahmut Çeşmesi, Selim Paşa Çeşmesi (1828)⁵⁹,

47 İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri: İstanbul Ciheti* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1943), I: 172.

48 Necdet Ertuğ, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı* (İstanbul: İSKİ Yayınları, 2006), I:110.

49 Necdet Ertuğ, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı* (İstanbul: İSKİ Yayınları, 2006), II:196.

50 Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, I: 238.

51 Ertuğ, *İstanbul Tarihi Çeşmeler*, I:87.

52 Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, I: 244.

53 Ertuğ, *İstanbul Tarihi Çeşmeler*, II: 184.

54 Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, II: 418.

55 Ertuğ, *İstanbul Tarihi Çeşmeler*, II: 238.

56 Ertuğ, *İstanbul Tarihi Çeşmeler*, I: 216.

57 Ertuğ, *İstanbul Tarihi Çeşmeler*, II: 80

58 Ertuğ, *İstanbul Tarihi Çeşmeler*, II:152.

59 Necdet Ertuğ, *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı* (İstanbul: İSKİ Yayınları, 2006), III:44.

Hacı Hanım Çeşmesi (1831)⁶⁰ ve Üsküdar II. Mahmud Han Çeşmesi (1831-32)⁶¹ de perde, püskül, fiyonk, ay yıldız ve volüt gibi nesneli bezemelerin kullanılması yönüyle II. Mahmut dönemi Beyoğlu çeşmeleri ile uyumludur. İstanbul'un diğer bölgelerindeki örneklerle genel olarak karşılaştırıldığında, incelenen çeşmelerin süsleme, malzeme, ölçü ve cephe tasarımı yönünden dönemindeki yapılar ile benzer bir anlayış ve beğeni ile inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Gerek tasarım ilkeleri gerekse bezemelerinde kullanılan motiflerle klasik formlardan belirgin biçimde ayrılan II. Mahmut dönemi Beyoğlu çeşmeleri, Avrupa ile benzer bir mimari oluştururcasına, kimi zaman eşzamanlı kimi zaman geçmiş Avrupa mimari beğenisine ait ayrıntıları geleneksel formlara uyarlayarak Osmanlı'ya özgü bir mimari davranış sergileyen çeşmeler oldukları anlaşılmaktadır. Mimari açıdan dönemin eşzamanlı Avrupa mimari modasında çeşitlilik ve eklektisizm sergileyen 19. yüzyıl Osmanlı mimarlığı içinde değerlendirildiğinde, yalnızca biçim ve kullanılan bezeme öğelerinin değil yapılış amaçlarının da oldukça farklı olduğu dikkat çekmektedir. Bu dönem çeşmeleri artık ne 15., 16., kısmen 17. yüzyıllarda olduğu gibi halkın salt su gereksinimini karşılamaya yönelik, ne de 18. yüzyılda olduğu gibi yönetimin Avrupa kentlerinin fiziksel görüntüsüne uygun yeni bir İstanbul oluşturma isteği içindedir. Bu istek gelenekten kopmadan, küçük ve korkak adımlarla gerçekleştirilmiştir ve büyük yatırımlar gerektirmeyen en uygun mimari yapı türlerini oluşturmuştur. II. Mahmut dönemi Beyoğlu çeşmeleri, devletin yeniden güçlenme isteğine temellenen Tanzimat ideolojisini yansıtan, yeni imar düzenlemeleri ve kuralları çerçevesinde tasarlanan, "Avrupalı benzerleri ile yarışabilecek nitelikteki" anıtsal yapılar içerisinde su gereksinimini karşılama amacı kadar kent dokusuna katkıda bulunan yapı cephesi işlevini de üstlenmiş, kentsel tasarımda yeri olan, yapı yüzeyinden kopmuş, başlı başına mimari bir anlam taşıyan bağımsız bir yapı konumuna gelmiş yapılarıdır.

Sonuç olarak yapılan çalışma neticesinde tespit edilen çeşmeler, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki sanatsal anlayışını, bu yapılar üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Lale Devri'nden itibaren gelen süsleme unsurları kullanılmış olsa da 18. yüzyıldaki yaratıcılık yoktur. Ancak Osmanlı mimari değişikliğine ilham veren Batılılaşma arzusuna yönelik vurgular azalarak devam etmiştir. Plastik değerleriyle sanat tarihinde kendine özgü bir yerleri olan bu çeşmelerin, çeşme mimarisinin en gözde olduğu dönemlere kıyasla daha işlevsel olduğu, bezemelerin azalmasından anlaşılmaktadır.

19. yüzyılda su ihtiyacını karşılayan bu çeşmeler günümüzde oldukça harap durumdadır. Çeşmeler harap durumlarından kurtarılmalı, bir dönemin somut birer örneği olarak yaşatılmalı ve kültürel mirası olarak gelecek yüzyıllara aktarılmalıdır.

60 Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, II: 428.

61 Ertuğ, *İstanbul Tarihi Çeşmeler*, I: 87

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Bayfıdan (Tunçez), Dilek. “19. Yüzyıl Beyoğlu Çeşmeleri.” Yüksek Lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, 2018.
- Cezar, Mustafa. “Ondokuzuncu Yüzyılda Beyoğlu Neden ve Nasıl Gelişti.” *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri* (5-9 Eylül 1990) içinde 2673-2690. VI.cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumları Yayınları, 1994.
- Çeçen, Kazım. *İstanbul'un Vakıf Sularından Taksim ve Hamidiye Suları*. İstanbul: İSKİ Yayınları, 1992.
- Denktaş, Mustafa. “Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler.” *Türkler Ansiklopedisi*. VII: 872-877. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2012.
- Egemen, Affan. *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*. İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1993.
- Ertuğ, Necdet. *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı I*. İstanbul: İSKİ Yayınları, 2006.
- Ertuğ, Necdet. *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı II*. İstanbul: İSKİ Yayınları, 2006.
- Ertuğ, Necdet. *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı III*. İstanbul: İSKİ Yayınları, 2006.
- Eyice, Semavi. “Çeşme.” *TDVİA*. VIII: 277-287. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- İnalçık, Halil. “Hüsrev Paşa.” *TDVİA*. XIX: 37-40. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- Kara Pilehvarian, Nuran. “Osmanlı Çeşme Mimarisi.” *Türkler Ansiklopedisi*. VII:247-251. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2012.
- Karahan, Abdülkadir. “Enderunlu Vasıf.” *TDVİA*. XI:189-190. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Koç, Hamza. “İskeçeli Mir-i Alem-zade Rif’at ve Saki-Namesi.” *Journal of Turkish Language and Literature Volume 3 Issue 4*, (Autumn 2017):109-126.
- Nirven, Saadi Nazım. *İstanbul Suları*. İstanbul: İstanbul Halk Basımevi, 1946.
- Ödekan, Ayla. “Çeşme.” *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. I: 396-397. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 2008.
- Özcan, Abdülkadir. “Halet Efendi”, *TDVİA*. XV:249-251. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Saylan, İbrahim. “*Yusuf Şükrü Harputî ve Eserlerinin Hadis Açısından Değeri*.” Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimler Anabilim Dalı, 2008.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmani*. Hazırlayan Nuri Akbayar. Çeviren Seyit Ali Kahraman. II. cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Türk Yayınları, 1996.
- Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmani*. Hazırlayan Nuri Akbayar. Çeviren Seyit Ali Kahraman. V. cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Türk Yayınları, 1996.
- Tanışık, İbrahim Hilmi. *İstanbul Çeşmeleri I İstanbul Ciheti*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1943.
- Tanışık, İbrahim Hilmi. *İstanbul Çeşmeleri II Beyoğlu ve Üsküdar Cihetleri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1945.

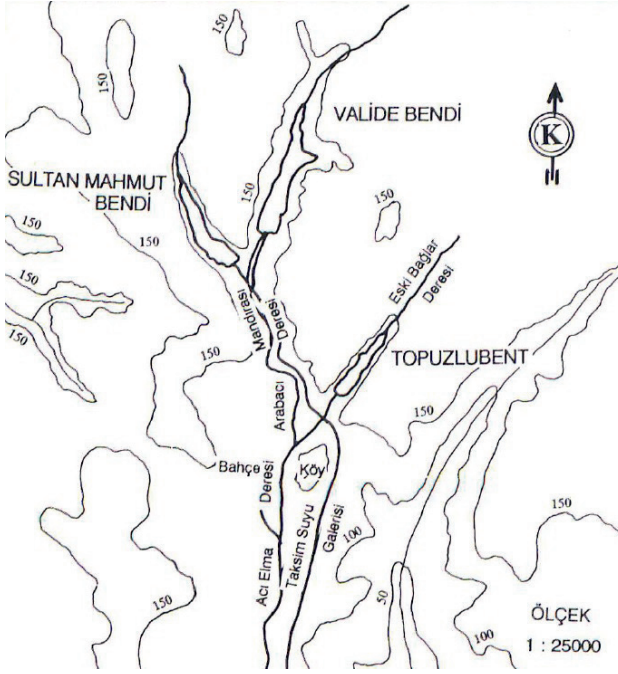
Tanman, M. Baha. "Galata Mevlevihanesi." *TDVİA*. XIII: 317-321. İstanbul: Türk Diyanet 1996.

Vakıf Su Tahlilleri 19. ve 20. Yüzyılda İstanbul Suları [İstanbul Su Külliyyatı XIII]. Proje yöneticisi Ahmet Kala, Yayına hazırlayan Ahmet Tabakoğlu ve diğ. I. cilt. İstanbul: İSKİ Yayınları, 2000.

Vakıf Su Defterleri: Su Keşif Defteri (1842-1862) [İstanbul Su Külliyyatı XXVII]. Proje yöneticisi Ahmet Kala, Yayına hazırlayan Ahmet Tabakoğlu ve diğ. I. cilt. İstanbul: İSKİ Yayınları, 2003.

Yakıt, İsmail. *Türk – İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1992.

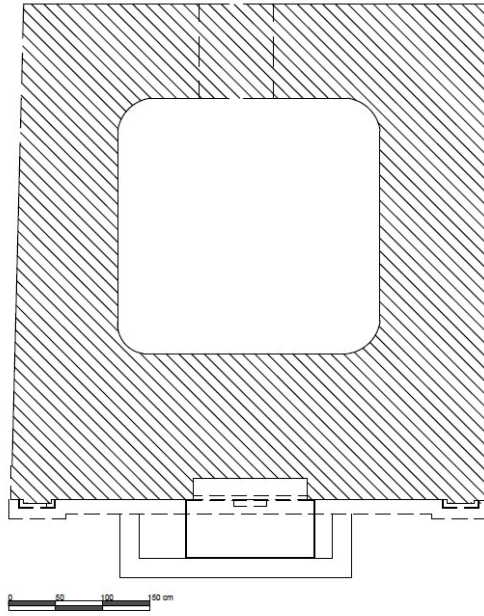
Yüngül, Naci. *Taksim Suyu Tesisleri*. İstanbul: Sular İdaresi Yayınları, 1952.

F. 3: Topuzlubent, Valide Bendi ve Sultan Mahmut Bendi (Kazım Çeçen, 38)

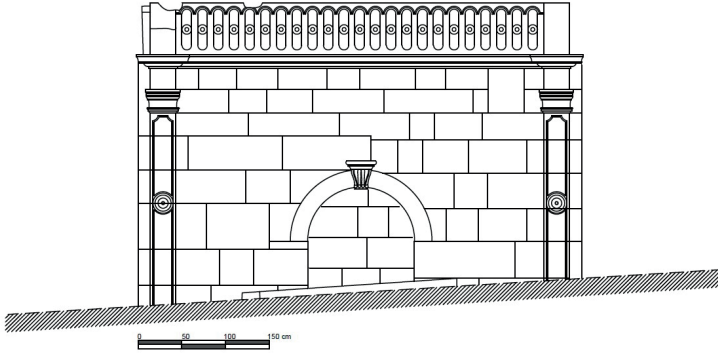
F. 4: Paşa Baba Çeşmesi genel görünüşü (Tunçez, 2018)

F. 5: Paşa Baba Çeşmesi plânı (Tunçez, 2018)

F. 6: Paşa Baba Çeşmesi'nin restorasyon öncesi görünümü (Su Vakfı)

F. 7: Paşa Baba eşmesi'nin güneydoğu cephesinin çizimi (Tunçez, 2018)

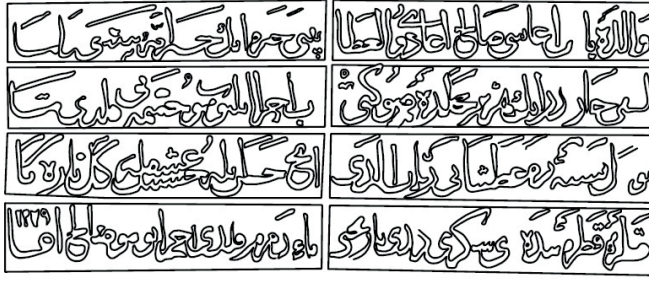
F. 8: Paşa Baba eşmesi'nin güneydoğu cephesi (Tunçez, 2018)

F. 9: Salih Ağa Çeşmesi genel görünüşü (Tunçez, 2018)

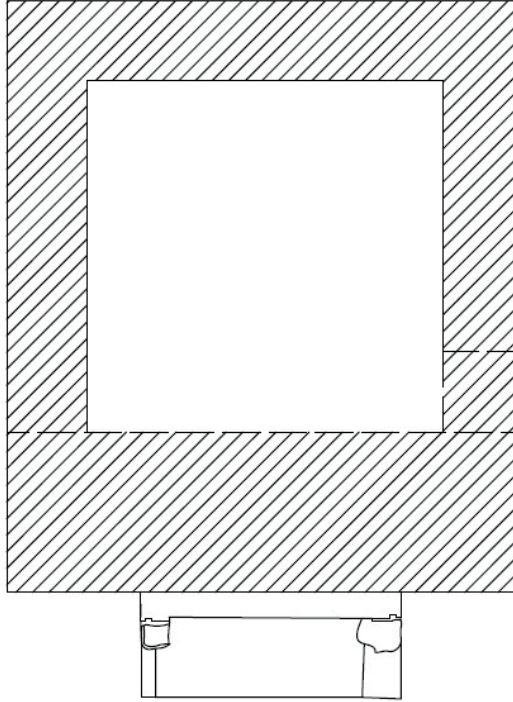

F. 10: Salih Ağa Çeşmesi'nin kitabesi (Tunçez, 2018)

0 5 10 15 20 cm

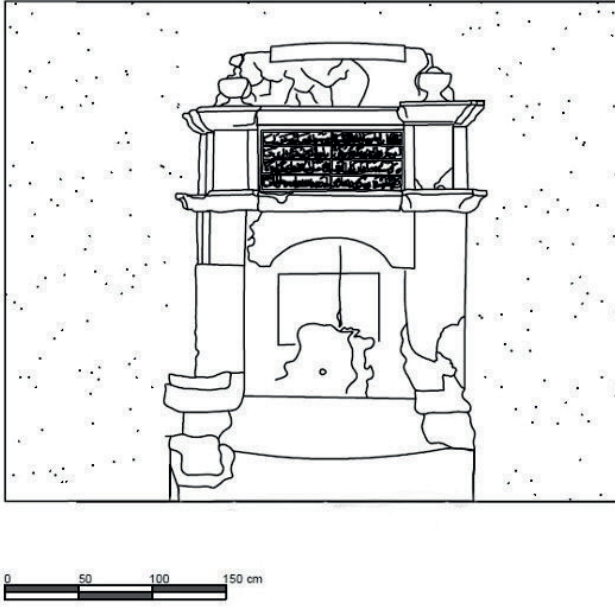
F. 11: Salih Ağa Çeşmesi'nin kitabesini çizimi (Tunçez, 2018)

0 50 100 150 cm

F. 12: Salih Ağa Çeşmesi'nin plânı (Tunçez, 2018)

F. 13: Salih Ağa Çeşmesi cephe çizimi (Tunçez, 2018)

F. 14: Salih Ağa Çeşmesi ana cephesi (Tunçez, 2018)

F. 15: Salih Ağa eşmesi eski görünüşü (Su Vakfı)

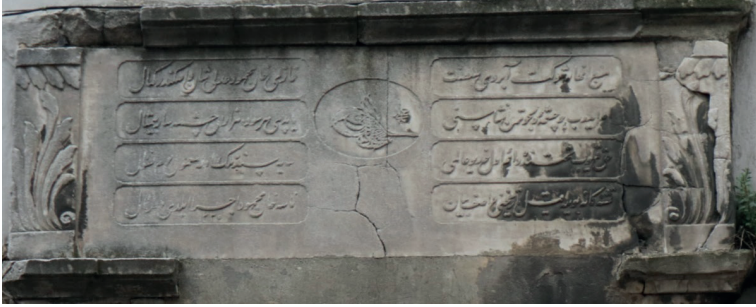
F. 16: Salih Ağa eşmesi doğu cephesi (Tunez, 2018)

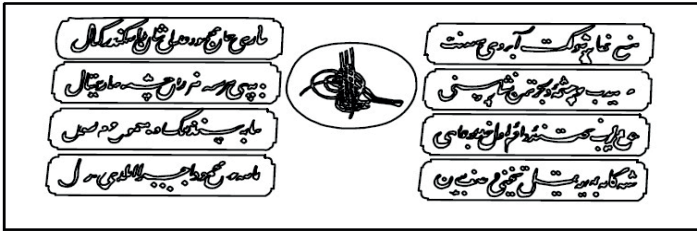
F. 17: Salih Ağa Çeşmesi kuzey cephesi (Tunçez, 2018)

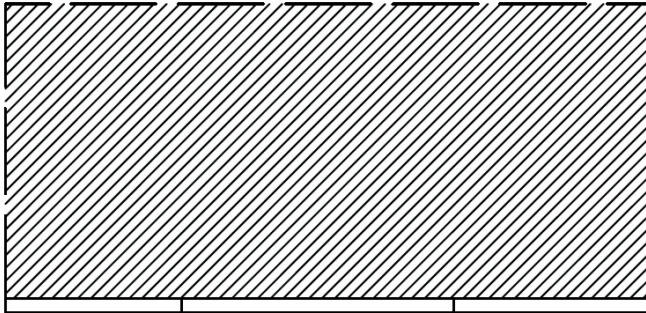
F. 18: II. Mahmut Çeşmesi genel görünüşü (Tunçez, 2018)

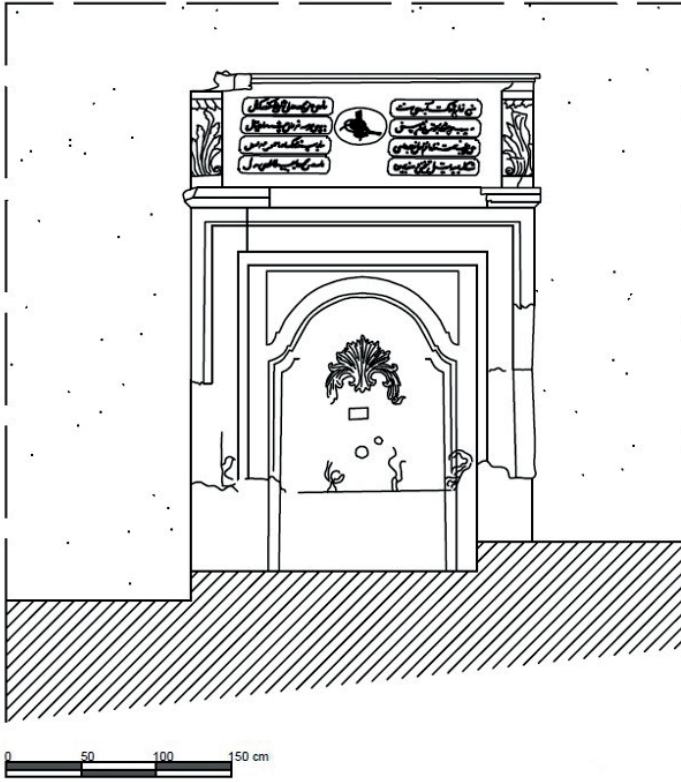
F. 19: II. Mahmut Çeşmesi kitabesi (Tunçez, 2018)

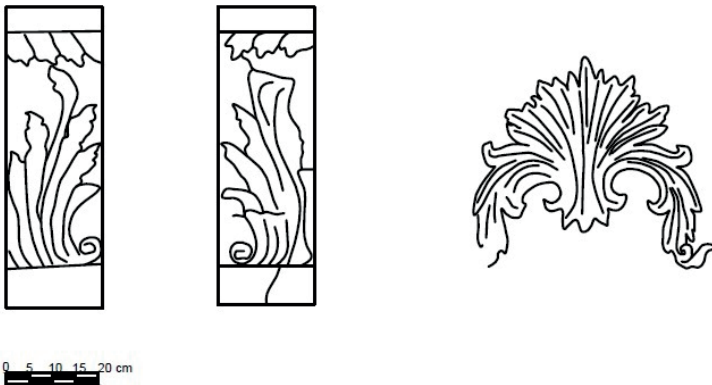
F. 20: II. Mahmut Çeşmesi kitabe çizimi (Tunçez, 2018)

F. 21: II. Mahmut Çeşmesi plâni (Tunçez, 2018)

F. 22: II. Mahmut Çeşmesi cephe çizimi (Tunçez, 2018)

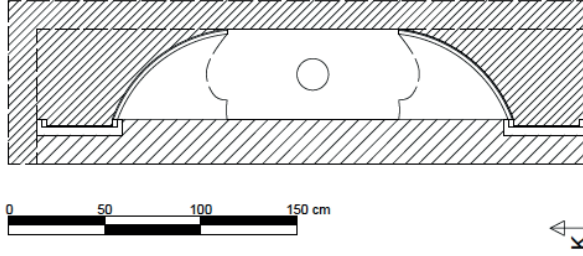
F. 23-24: II. Mahmut Çeşmesi bezeme ayrıntıları (Tunçez, 2018)

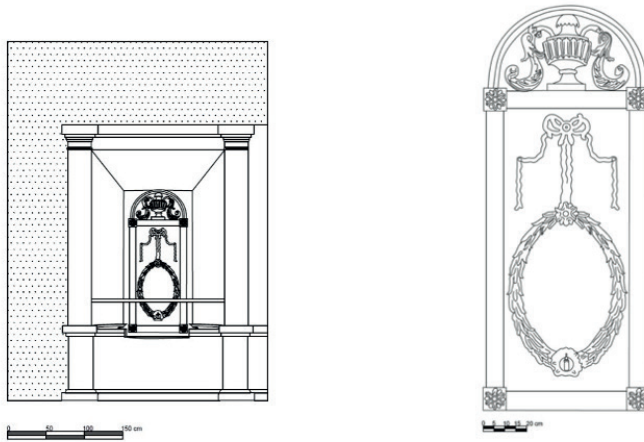
F. 25: Galata Mevlevihanesi eşmesi genel görünüşü (Tunez, 2018)

F. 26: Galata Mevlevihanesi eşmesi bezeme ayrıntısı (Tunez, 2018)

F. 27: Galata Mevlevihanesi Çeşmesi plânı (Tunçez, 2022)

F. 28: Galata Mevlevihanesi Çeşmesi cephe çizimi ve detayı (Tunçez, 2018)

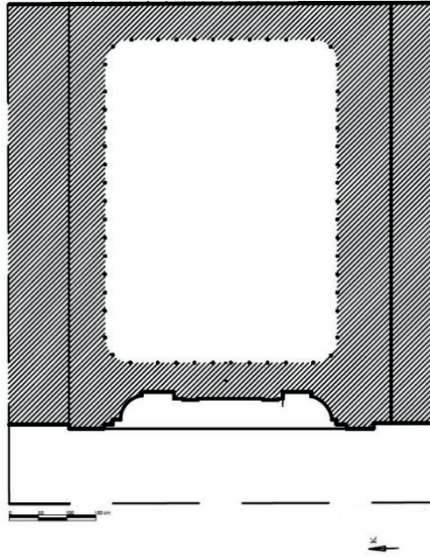
F. 29: Galata Mevlevihanesi eşmesi nişin içindeki bezeme programı (Tunez, 2018)

F. 30: Galata Mevlevihanesi eşmesi bezeme ayrıntısı (Tunez, 2018)

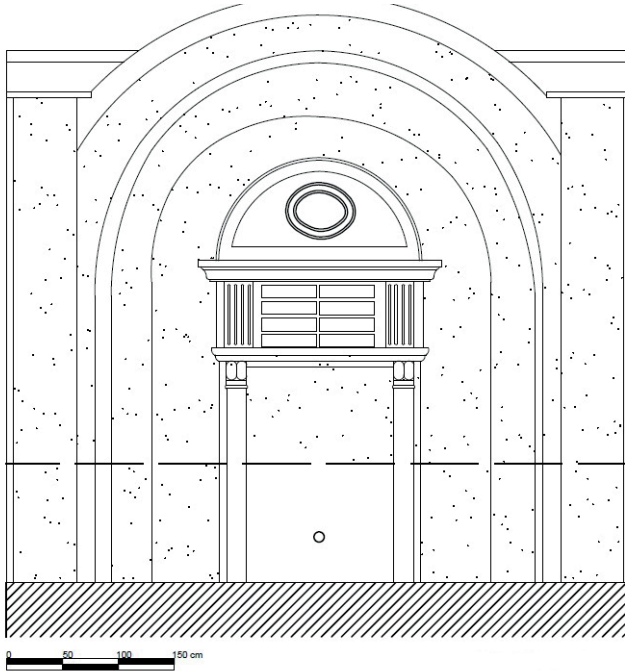
F. 31: II. Mahmut Çeşmesi genel görünüşü (Tunçez, 2018)

F. 32: II. Mahmut Çeşmesi plânı (Beyoğlu Belediyesi)

F. 33: II. Mahmut Çeşmesi restorasyon öncesi görünümü (Beyoğlu Belediyesi)

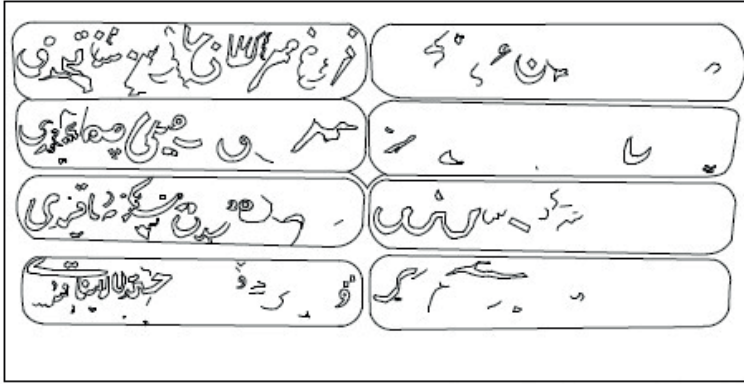
F. 34: II. Mahmut Çeşmesi cephe çizimi (Tunçez, 2018)

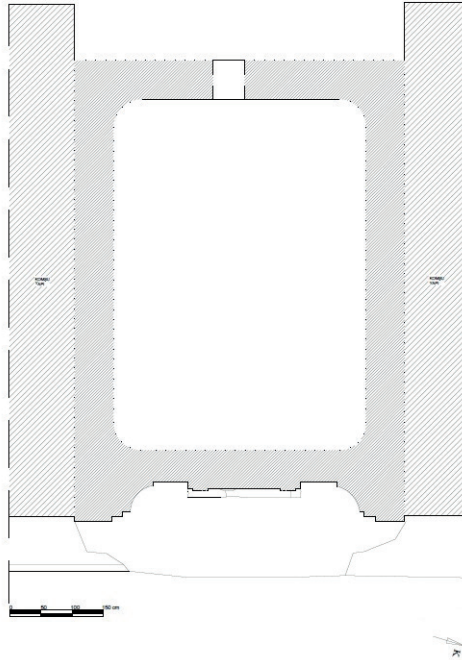
F. 35: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) genel görünüşü (Tunçez, 2018)

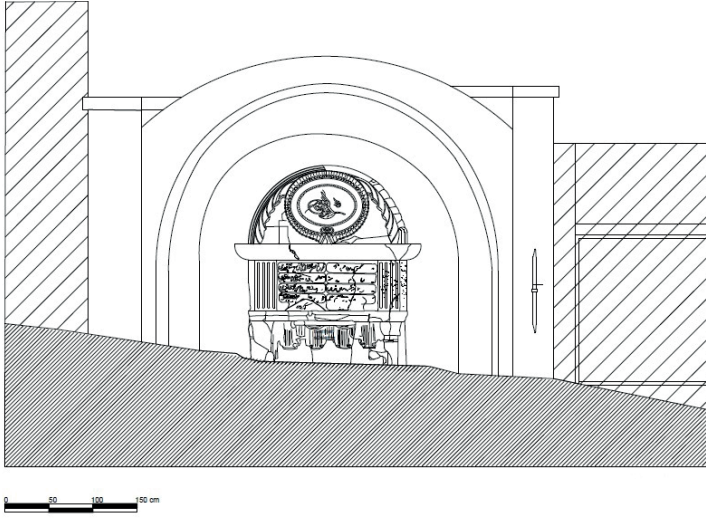
F. 36: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) kitabesi (Tunçez, 2018)

F. 37: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) günümüze ulaşabilen kitabenin çizimi (Tunçez, 2018)

F. 38: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) plânı (Beyoğlu Belediyesi)

F. 39: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) cephe çizimi (Tunçez, 2018)

F. 40: II. Mahmut Çeşmesi (Karnavola Çeşmesi) kuzeybatı cephesindeki nişi (Tunçez, 2018)

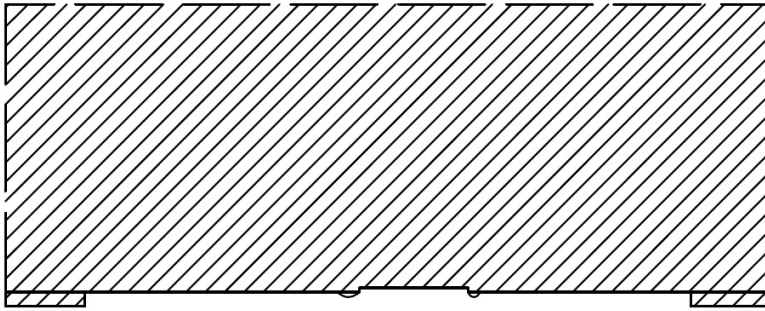
F. 41: II. Mahmut eşmesi (Karnavola eşmesi) bezeme ayrıntısı (Tunez, 2018)

F. 42: II. Mahmut eşmesi genel görünüşü (Tunez, 2018)

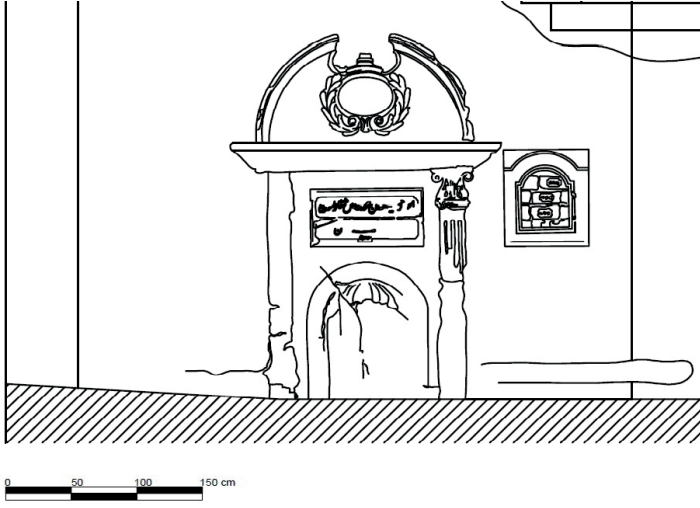
F. 43: II. Mahmut Çeşmesi kitabesi (Tunçez, 2018)

0 50 100 150 cm

F. 44: II. Mahmut Çeşmesi plâni (Tunçez, 2018)

F. 45: II. Mahmut Çeşmesi cephe çizimi (Tunçez, 2018)

F. 46: II. Mahmut Çeşmesi köşesindeki açıklık (Tunçez, 2018)

F. 47: II. Mahmut eşmesi bezeme ayrıntısı (Tunez, 2018)

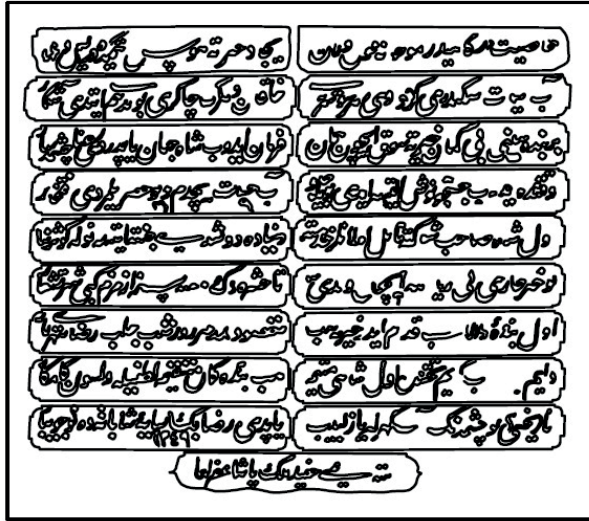
F. 48: II. Mahmut eşmesi bezeme ayrıntısı (Tunez, 2018)

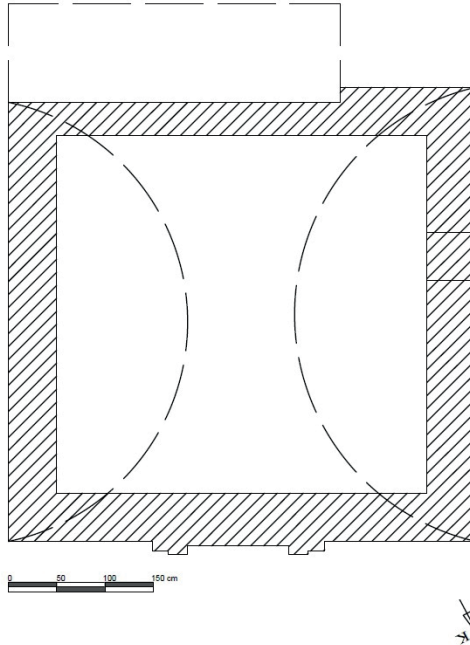
F. 49: Rıza Bey Çeşmesi genel görünüşü (Tunçez, 2018)

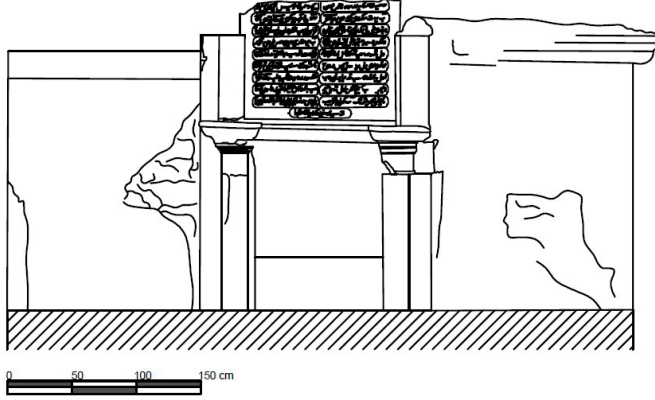
F. 50: Rıza Bey Çeşmesi kitabesi (Tunçez, 2018)

F. 51: Rıza Bey Çeşmesi kitabe çizimi (Tunçez, 2018)

F. 52: Rıza Bey Çeşmesi plânı (Tunçez, 2018)

F. 53: Rıza Bey eşmesi cephe izimi (Tunez, 2018)

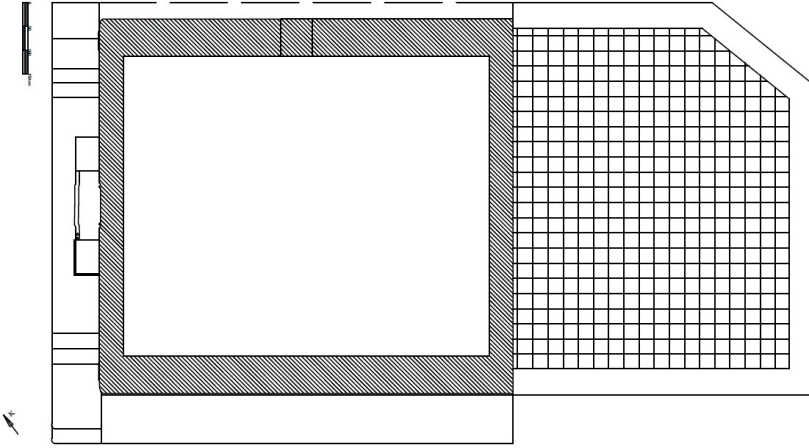
F. 54: Rıza Bey eşmesi kuzeydoğu cephesi (Tunçez, 2018)

F. 55: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüseyin Paşa Çeşmesi genel görüntüsü (Tunçez, 2018)

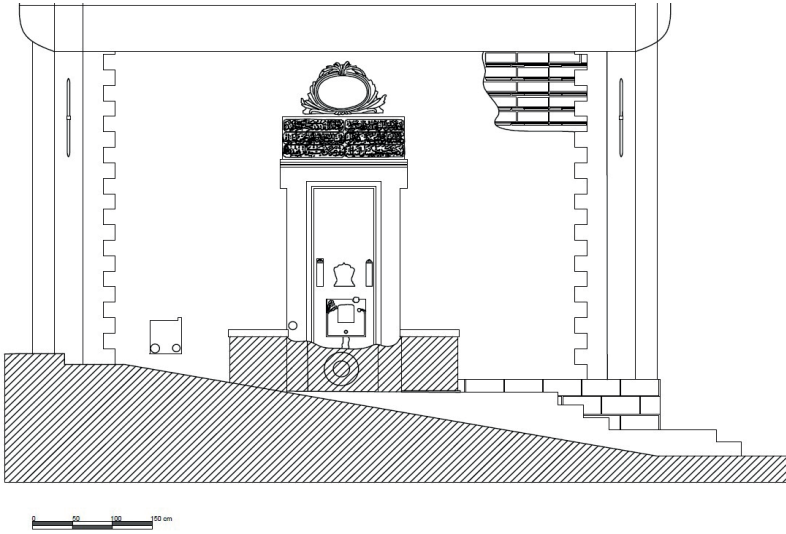
F. 56: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüseyin Paşa Çeşmesi kitabesi (Tunçez, 2018)

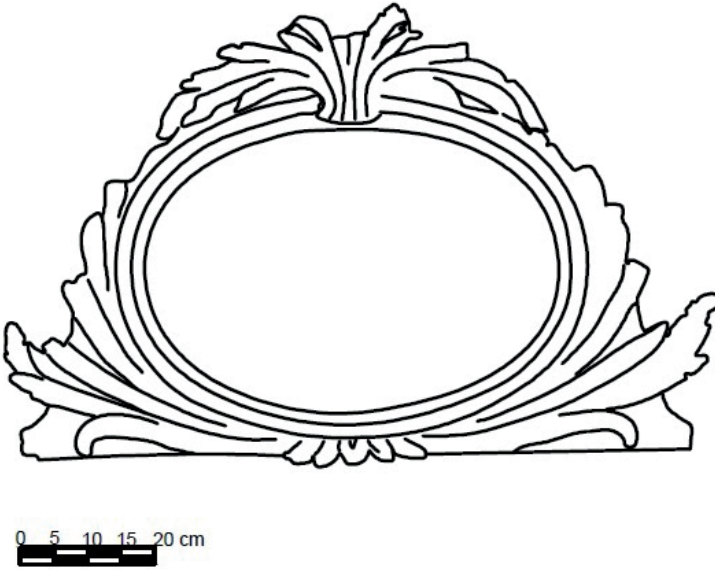
F. 57: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi plânı (Tunçez, 2018)

F. 58: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi inşa edildiği arazi (Tunçez, 2018)

F. 59: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi kitabeli cephenin çizimi (Tunçez, 2018)

F. 60: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi madalyon detayı (Tunçez, 2018)

F. 61: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi ayna taşı bezeme ayrıntısı (Tunçez, 2018)

F. 62: Kaptan-ı Derya Sadrazam Hüsrev Paşa Çeşmesi madalyon ayrıntısı (Tunçez, 2018)

